

ДІЯЛЬНІСТЬ КУБАНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті автор розглядає обставини та умови утворення і діяльності українського культурно-громадського об'єднання «Просвіта» в Кубанській області Російської імперії на початку ХХ ст. Автор аналізує наслідки діяльності цього товариства і його вплив на формування національної свідомості українців Кубані.

Ключові слова: Кубань, товариство «Просвіта», українська модерна нація, етнічні українці, національна свідомість

В статье автор рассматривает обстоятельства и условия создания и деятельности украинского культурного общества «Просвита» в Кубанской области Российской империи в начале ХХ ст. Автор дает оценку результатов деятельности этого общества и его влияния на формирование национального самосознания украинцев Кубани.

Ключевые слова: Кубань, общество «Просвита», украинская современная нация, этнические украинцы, национальное сознание.

In the article the author examines reasons and conditions of creation and work of Ukrainian cultural society «Prosvita» in Kuban oblast of Russian Empire in the beginning of the XX century. Author evaluates results of the work of society «Prosvita» and also he evaluates his influence on forming of national self-consciousness of Ukrainian people of Kuban.

Key words: Kuban, society «Prosvita», the Ukrainian modern nation, ethnic Ukrainian's, national consciousness.

Звернення до проблематики становлення української модерної нації наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. є одним із ключових для розуміння української історії минулого сторіччя. Одним із малодосліджених аспектів цього питання, є звернення до історії культурно-громадського товариства «Просвіта», яке відіграло надзвичайно важливу роль у формуванні національної свідомості українців усіх регіонів української етнічної території [1]. Велике значення активісти «Просвіти» надавали розповсюдженню своєї діяльності на терени Північно-Західного Кавказу (Кубанської області), переважну частину населення якої складали етнічні українці [2]. Місцева українська еліта активно підтримувала створення осередків «Просвіти» на Кубані. Внаслідок демократичної революції 1905 р. і певної лібералізації суспільно-політичного життя в Російській імперії створилися сприятливі умови для посилення української національно-просвітницької праці. На той час у Катеринодарі та деяких станицях Кубанської області вже

існувало досить потужне та впливове українське інтелектуальне середовище, лідери якого – С. Ерастов, М. Рябовол, Я. Жарко, І. Ротар стали засновниками кубанського відділення «Просвіти» [3].

Перше установче зібрання товариства відбулось 25 серпня 1906 р. в залі жіночої гімназії. На ньому були присутні 150 осіб – переважна більшість яких були представниками інтелігенції, вчителями шкіл та гімназій. Засідання відкрив С. Ерастов, який прочитав доповідь з історії України. Головною концептуальною думкою доповіді було те, що Україна до переходу під владу Московського царства розвивалась як вільна демократична республіка і лише під тиском з боку московської влади перетворилась на позбавлену рідної мови та прав людини одну з імперських провінцій. С. Ерастов розповів про національно-культурне відродження, яке розгорнулось на українських землях з початку ХХ ст., і закликав українську інтелігенцію Кубані долучитись до нього. Головним напрямом діяльності планувався перехід шкіл та інших навчальних

закладів на українську мову. Зачитали вітання від Петербурзького українського видавництва «Праця» та від колишнього директора народних шкіл Кубані О. Левицького. На засіданні обрано раду новоутвореного товариства «Просвіта», до якої увійшли С. Ерастов (пізніше був обраний головою кубанської «Просвіти»), Потапенко, Янченко, Я. Жарко, І. Ротар, Яловий, Грюнер. Кандидатами до ради товариства обрали Донченка, Мегерю, Мельника, Скопця. Затверджено статут Кубанського українського просвітницького товариства [4]. В ньому, зокрема, проголошувалося:

«Товариство ставить перед собою за мету розповсюджувати просвіту на широкій демократичній основі, пробуджувати національну самосвідомість та підіймати національну культуру серед українців Кубанської області:

- 1) відкривати школи для видатних та здібних дітей, бібліотеки, читальні та книжкові склади;
- 2) видавати брошури, книжки, газети та листівки;
- 3) організовувати зібрання, читання з рефератами та бесідами різноманітного змісту, переважно з питань, які торкаються України;
- 4) організовує гуртки для зібрання, збереження та розвитку рідної пісні та музики;
- 5) засновує музеї для збереження предметів, які торкаються історії, етнографії, шкільної справи та природних відмінностей району;
- 6) поширення просвіти серед дорослих, шляхом утворення недільних шкіл, вечірніх занять;
- 7) для розвитку геніальності в українському народі надавати стипендії та пособия...» [5].

У майбутній діяльності катеринодарської «Просвіти» планувалося проведення українських ярмарок, українських театральних постанов, музичних вечорів, інших культурно-просвітницьких заходів, відкриття українських шкіл, видання україномовних брошур, книг, газет та часописів тощо. Передбачалося відкрити низку українських книжкових крамниць в Катеринодарі [6]. Але більшість заходів здійснити не вдалося через адміністративні заборони. Наприклад, заплановане на 27 серпня 1906 р. проведення українського ярмарку в Катеринодарі заборонено начальником Кубанської області. Тим не менш, долаючи заборони, кубанські просвітяни проводили в області публічні лекції, святкові вечори, присвячені пам'ятним датам української історії та культури, які широко висвітлювались в газеті «Кубанські обласні відомості» та «Зоря». Ці заходи користувались незмінним успіхом у кубанців.

У 1906 р. Центральне відділення «Просвіти» знаходилося в Катеринодарі, філії – в Майкопі, Темрюці та ще 13 станицях – Платнірівській, Канівській, Сіверській, Пензенській, Усть-Лабинській, Тихорецькій, Пашківській, Лабинській, хуторах Романівському та Зубовій Балці [7].

Влітку 1907 р. в філіях катеринодарської «Просвіти» відбулись повальні обшуки, восени всі вони були закриті згідно окремії постанові генерал-губернатора Кубанської області Михайлова від 15 вересня 1907 р. «Про закриття Кубанського просвітницького товариства за ухилення від програми та за протиправну діяльність філіалів» [8]. Під час закриття філій у активістів «Просвіти» вилучались заборонені українські видання. Так, у ст. Канівській у секретаря філії, вчителя І.А. Овері, окрім іншої літератури, вилучена брошура М. Грінченка «Об автономії України» [9]. 28 жовтня того ж року ліквідовано катеринодарську «Просвіту». Однак, нелегальні осередки «Просвіти» продовжували виникати та діяти в кубанських містах та станицях. Очолив діяльність «Просвіти» Кузьма Безкровний. У 1909 р., член УРСДРП вчитель І. Оверя створив товариство «Просвіта» у станиці Староминській. У тому ж році під фіктивним прізвиськом відкрито книгарня товариства «Просвіта» у Катеринодарі. В 1915 р. під час обшуку в цій книгарні було вилучено 18 примірників «Літературно-Наукового Вісника» [10]. Наприкінці 1916 – на початку 1917 рр. був утворений Кубанський Центральний союз сільськогосподарський споживчих товариств, який відкрив у Катеринодарі свою книгарню «Слово».

Діяльність «Просвіти» вплинула і на тенденції до українізації освіти на Кубані. В середині травня 1907 р. в Катеринодарі відбувся Перший з'їзд вчителів-українців Кубані, в резолюції якого містився заклик до переходу шкіл краю на українську мову викладання. Утворилося товариство «Шкільна освіта», почала виходити газета «Кубанська зоря».

Наступний етап активної діяльності товариства «Просвіта» розпочинається в 1917 р., коли на Кубані відразу після подій лютневої революції швидко відновлюються старі та з'являються нові осередки «Просвіти», утворюються інші українські культурно-просвітницькі організації. Наприклад, у станиці Охтирській молоді засновує «Українське товариство середньошкільників». Тут виразно проявилась роль національної ідеї, яка нівелювала різницю між козацьким та інородними соціальними прошарками. «Сама цікава роля цього товариства полягала в тому, що воно не робило різниці поміж українцями – козаками й городовиками...» [11].

Перешкоди діяльності «Просвіти», які чинилися місцевою імперською адміністрацією завадили вповні розвинутися її осередкам, утім значний внесок цієї культурно-просвітницької організації сприяв процесам формування модерної національної ідентичності серед українців Кубані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нарис історії матірнього товариства «Просвіта».– Вінніпег, 1968.
2. Македонов Л.В. Население Кубанской области по данным вторых экземпляров листов переписи 1897. – Екатеринодар, 1907. – С. 546.
3. Ерастов С. Спогади. Спомини кубанського українця // Пам'ятки України: історія та культура. (Науковий часопис). – 2005. – № 3-4. – С. XVIII-XXXIV.
4. Державний архів Краснодарського краю (далі – ДАКК). – Ф. 454. – Оп. 1. – Спр. 3652. – Арк. 1-4.
5. Там само. – Арк. 1.
6. Там само. – Ф. 589. – Оп. 1. – Спр. 1081. – Арк. 284.
7. Всегоренко М. Кубань – Львів [Б.в.], 1937. – С. 18.
8. ДАКК. – Ф. 454. – Оп. 1. – Спр. 3652. – Арк. 5.
9. Там само.
10. Карапетян Л. Революційна Українська партія на Кубані // Схід (Донецьк). – 1997. – № 8. – С. 54.
11. Теліга М. Як я став свідомим українцем // Пам'ятки України: історія та культура. (Науковий часопис). – 2005. – № 3-4. – С. 96.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.М. Тригуб;
д.і.н., проф. В.П. Шкварець.

© Білий Дмитро Дмитрович, 2009

Надійшла до редколегії 29.04.2009 р.